

דור שבו

בס"ד

פרשת כי תבא, תשע"ו, מספר 1188

"אַרְמֵי אֲבָד אָבִי" – הפשט והדרש מנחם בן-ישר

לעומת הפשט הלשוני והענייני, נטו כאן התרגומים ורש"י אחרי השגור על פינו בהגדת הפסח: "מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו... שנאמר 'אַרְמֵי אֲבָד אָבִי'". כאן אפוא לבן הארמי הוא אשר "אבד" = מאבד את אבי יעקב. האפשר להבין, או לפחות לדרוש, את הפסוק על מעשיו של לבן הארמי, מבלי להוציא את "אבד" ממשמעו הדקדוקי? נראה שאכן כך משתמע ממדרש התנאים "ספרי" לספר דברים, שהוא היסוד לדרשת "מקרא ביכורים" שבהגדת הפסח: "'אַרְמֵי אֲבָד אָבִי' מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא על מנת לאבד, ומעלה על לבן הארמי כאילו איבדו".⁵ כאן אפוא יעקב אבינו הוא האובד בהיותו בארם, דהיינו, נתון לאבדון אלמלא הצילו הקב"ה. לאומות העולם נחשבת מחשבה רעה כמעשה, וממילא נחשב ללבן כאילו איבד והשמיד את בית יעקב, ברודפו אחריו. מה שמצוי לפנינו בתרגומי אונקלוס והמיוחס ליונתן יונתן, ברש"י, ובנוסח השגור בהגדת הפסח, אינו אלא מסקנה וסיכום מתוך הספרי: שאכן היה יעקב בסכנת אבדון בהיותו אצל (או בברחו מפני) לבן. ומסקנה זאת מוגשת תוך שינוי דרשני של "אבד" שבפסוק, ממשמע של פועל עומד למשמע של פועל יוצא. דהיינו, בניין הקל של הפועל משתמע כבניין פיעל או הפעיל.⁶

לפי המסקנה מדרשת הספרי, שיעקב היה בסכנת אבדון בהיותו בארם, משולב קטע הפסוק "אַרְמֵי אֲבָד אָבִי" במבנה

"מקרא ביכורים" (דב' כו:ה-י) שבו מצהיר מביא הביכורים שאדמתו ואדמת ארץ ישראל כולה שייכת לה', פותח במילים "אַרְמֵי אֲבָד אָבִי". לומר, שאבי האומה שבא מארם – יהא זה אברהם, יעקב, או אישיות קולקטיבית של שלושת האבות – היה רועה נווד, בלי אחיזה בקרקע.¹ כך מפרשים הפשטנים רשב"ם, ראב"ע, ר"י אברבנאל, ועוד. לא כן רש"י, האומר: "מזכיר חסדי המקום: 'אַרְמֵי אֲבָד אָבִי', לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחרי יעקב". רש"י מניח אפוא, שלעומת הפשט הדקדוקי ש"אבד" הוא פועל עומד, כאן "אבד" הוא פועל יוצא המספר על מעשי הארמי לבן. כמה ממפרשי רש"י² ניסו להצדיק זאת בטענה, שיש במקרא בניין פֻעַל שמשמעו גורם-יוצא של בניין קל; כגון "יודעת" בשמו"ב כא:ג, וכן "זרמו" בתהלים עז:יח. ואולם, "יודעת" היא אכן צורה חריגה, שאולי מייצגת ניב דיבור יהודאי; "זרמו" בניינה פועל, הבניין הסביל של קל.³ על דרך רש"י כבר תרגמו התרגומים הארמיים לתורה: אונקלוס וניאופיטי,⁴ וכך משתמע גם מטעמי המקרא לפסוק.

* מנחם בן-ישר, גמלאי המחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן ובמכללה האקדמית אשקלון.

¹ ראו מ' בן-ישר, "מקרא ביכורים", דף שבועי לפרשת כי תבא תש"ס (מס' 358).

² הבנת המקרא מאת ב"ז הידנהיים, אופנבך 1797; הכתב והקבלה מאת י"צ מקלנבורג, לייפציג 1839.

³ כגון "יָלְדוּ" (בר' נ:כג); "יָתַן" (ויק' יא:לח). ראו: נ' ברגשטרסר, דקדוק הלשון העברית, תרגמו מגרמנית וערכו: מ' בן-אשר וי' בלאו, ירושלים תשמ"ב, חלק ב' 15§, עמ' 457 – 462.

⁴ אשר לתרגום המיוחס ליונתן כוונתו אינה ברורה. הנושא של "אבד" הוא כנראה לבן הארמי, אך שמו וכינויו אינם מוזכרים. ואולי יש שם כפל-תרגום: יעקב אבד = ירד לארם, ולבן הארמי ביקש להאבדו (ראו כפלי תרגום בתרגום המיוחס ליונתן לשמ' יט:ד: "וְאָבָא אֶתְקַם אֱלִי"; דב' כד:ו).

⁵ ספרי דברים, מהד' הורוביץ-פינקלשטיין שא, עמ' 319. גרסאות אחרות שם: לאובד; על מנת לאבד. מדרש תנאים (ד"צ הופמן, ברלין תרס"ח) מקדים לפני מילים אלו: "לבן הארמי בקש לאבד את אבא". אפשר שאין זה הנוסח המקורי של מדרש תנאים, אלא תוספת מידי עורך "המדרש הגדול" (שממנו שחזר הופמן את "מדרש תנאים"), כדי להתאימו עם הגדת הפסח.

⁶ דרשה מעין זאת, בדרך של שינוי בניין הפועל, מצויה בספרי דברים לב, עמ' 54: "וְאָהֲבֵת אֶת ה' אֱ-לֹהֶיךָ, אהבהו על הבריות".

אוכיח לך מפסוק או ממעשה, שקרה בעבר או מהמציאות היומיומית, וכאן: אוכיח שאכן הבטחת ברית בין הבתרים תקפה לכל הדורות, לפני הגאולה ממצרים ואחריה. ההוכחה היא מיעקב, שכאבי האומה הוא דגם ופרוטוטיפ לכל דורותיה. הנה, גזרות לבן הרשע היו חמורות מגזרות פרעה: שאת גזרות המיילדות וההשלכה ליאור לא גזר פרעה אלא על זכרי ישראל. לעומתו לבן, כשהשיג את יעקב הבורח וטען בפניו "הַבְּנוֹת בְּנֹתֵי וְהַבְּנִים בְּנֵי וְהַצֵּאן צֵאנִי וְכָל אֲשֶׁר אֶתָּה רֹאֶה לִי הוּא" (בר' לא:מג), הלא ביקש לאבד ולחטוף את כל אשר ליעקב, אילו לא התערב ה' בהזיהירו את לבן: "הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּדְבֹר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע" (שם, כד).⁹ ואכן, על פי הבטחת בין הבתרים יצאו ישראל ממצרים ברכוש גדול, "וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" (שם' יב:לו), ובאותו פועל מתואר הרכוש הגדול שעמו ברח יעקב מלבן: "וַיִּצַל אֶת-לֵהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֵּן לִי" (בר' לא:ט).

הגדת הפסח סוגרת אפוא את המעגל שבין פסוקי יהושע על האבות לפסוקי "מקרא ביכורים" הפותחים ב"אַרְמֵי אֲבֹד אָבִי", תוך שילוב ברית בין הבתרים שהיא השורש לשעבוד מצרים וליציאה ממנה, וכן תוך שילוב של הבטחת גאולה לכל דורות ישראל.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף:
dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

תנחומא וישב ב; שם ויגש ח. בשני מופעים בא מונח זה כפתיחה לטיעון: **מכילתא דר"י יתרו**, בחודש ח, עמ' 233; **ספרא** דבורא דחובה פרשה יב, ומקבילתו **תנחומא** ויקרא יז.

⁹ יש כאן מעין קל וחומר: אם מידי לבן שביקש לעקור את הכול הצילנו ה', קל וחומר כך מידי פרעה שגזר רק על הזכרים; ומכאן שבעתיד יצילנו ה' מכל סוג של גזירה.

המשוכלל של הגדת הפסח. תחילה מצוטטים בה פסוקים מספר יהושע (כד:ב-ד), שלדברי רב בבבלי (פסחים קטז ע"א) ובירושלמי (פסחים י, ה; לו ע"ד) הם ה"גְּנוֹת" שלפי המשנה (פסחים י, ד) יש לפתוח בה את סיפור יציאת מצרים. המשך הפרק ביהושע, פסוקים ד-ז, מספר על יציאת מצרים, ואולי היו מנהגים שבליל הסדר קראו גם אותם.⁷ הגדת הפסח שלנו אינה ממשיכה בהם, אלא חותמת את הציטוט מספר יהושע בסוף סיפור האבות: "וַיַּעֲקֹב וַבְּנָיו יָרְדוּ מִצְרַיִם".

כאן, הקורא (הכאילו-תמים) בהגדה חושש וגם שואל את עצמו שתי שאלות: א. מדוע נגזר על משפחת יעקב לירד למצרים? ב. האמנם יצליחו בסוף לעלות משם? על תמיהות (מלאכותיות) אלו עונה ההגדה, שהקדוש ב"ה כבר הקדים רפואה למכה, ובלשון ההגדה: "שהקדוש ב"ה חישב את הקץ". וכאן מצוטטים דברי ה' אל אברהם בברית בין הבתרים (בר' טו:יג-יד), שזרעו יהיה משועבד בארץ לא-להם (עד) ארבע מאות שנה, ואחרי כן יצא משם ברכוש גדול וישוב ארצה.

מכאן יכלה ההגדה להמשיך ישירות אל סיפור יציאת מצרים. אך מכיוון שגרעין ההגדה נערך בדורות של גלויות ושל שיעבוד קשה למלכות הרשעה רומי, משבצת ההגדה כאן היגד של הבטחה ונחמה: "והיא (הבטחה זאת בבין הבתרים) שעמדה לאבותינו (שבמצרים וגם) [ו]לנו". ומדוע אנו צריכים לזאת? "שלא אחד בלבד (הוא פרעה) עמד עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו, והקדוש ב"ה (על פי הבטחה זאת) מצילנו (גם) מידם". ברור, שבפשוטה ברית בין הבתרים מכוונת רק אל שיעבוד מצרים והיציאה ממנו. אך מכיוון ששם מצרים אינו מפורש שם, אלא בסתם: "בארץ לא להם", אפשר להחיל זאת גם על גלויות ושעבודים בשאר ארצות.

כדי לאשש זאת ממשיך הדרשן: "צא ולמד", טרמינוס בלשון חז"ל⁸ שמשמעו:

⁷ כך משער ד' גולדשמידט, הגדה של פסח ותולדותיה, ירושלים תש"ך, עמ' 18.

⁸ ראו ב"ז בכר, ערכי מדרש, תרגם מגרמנית א"ז רבינוביץ, ת"א תרפ"ג, עמ' 51 – 52: 201 – 202. מתוך תשעה מופעים של מונח זה, שמצאתי בספרות התנאית והאמוראית, שבעה פותחים הוכחה לנאמר קודם: **ספרי** במדבר קטו, עמ' 128 במהד' הורוביץ; פעמיים בשהש"ר ד, יא; **תנחומא-בובר** ויקרא יג, ה ע"א; שם דברים ב, א ע"א;